

ĐẶC TRƯNG TỔ CHỨC KHÔNG GIAN, CẢNH QUAN, KIẾN TRÚC LÀNG THANH PHƯỚC (XÃ HƯƠNG PHONG, HUYỆN HƯƠNG TRÀ, TỈNH THỪA THIÊN HUẾ)

Bùi Thị Hiếu*, Trần Duy Khiêm

Khoa Kiến trúc, Trường Đại học Khoa học, Đại học Huế

*Email: hieuhanh02@yahoo.fr

Ngày nhận bài: 16/01/2018; ngày hoàn thành phản biện: 5/3/2018; ngày duyệt đăng: 10/3/2018

TOM TẮT

Làng cổ, làng truyền thống ven đô là một yếu tố quan trọng trong cấu trúc đô thị Huế. Nhìn nhận các giá trị đặc trưng của làng để từ đó có những định hướng và giải pháp nhằm bảo tồn và nâng cao giá trị là cần thiết và cấp bách trong bối cảnh quá trình đô thị hóa đã và đang có những tác động và ảnh hưởng không nhỏ đến sự thay đổi cấu trúc và làm mất dần những đặc trưng vốn có của làng nói riêng và của Huế nói chung. Bài báo dưới đây sử dụng những hình ảnh thu được từ thực địa và bản đồ dựa trên nền dữ liệu GIS sẽ mang đến cái nhìn trực quan và toàn diện về hiện trạng và đặc trưng tổ chức không gian, cảnh quan, kiến trúc làng Thanh Phước.

Từ khóa: làng ven đô, Thanh Phước, không gian, cảnh quan, kiến trúc.

1. MỞ ĐẦU

Thanh Phước là một trong sáu làng thuộc xã Hương Phong, huyện Hương Trà, tỉnh Thừa Thiên Huế. Làng nằm ở vùng hạ lưu, ở ngã ba Sinh, nơi gặp nhau giữa hai con sông lớn nhất của đất Thừa Thiên là sông Hương và Sông Bồ.

Về lịch sử hình thành và phát triển, Theo Đỗ Bang, thì “*Thanh Phước không phải là thế hệ làng Việt xuất hiện sớm từ thời Trần lúc mới tiếp quản đất Châu Ô, Châu Lý của Chiêm thành sau năm 1307, nhưng cũng không phải là loại làng thành lập muộn và tương đối ồ ạt kể từ thời Nguyễn Hoàng vào Thuận Hoá sau năm 1558. Đó là làng thời Lê, làng Thanh Phước ra đời trong thời kỳ này đã đánh dấu thời điểm thịnh trị của Đại Việt ở phía Nam*”¹. Trước khi có tên là Thanh Phước như hiện nay, làng từng có rất nhiều tên gọi khác

¹ Đỗ Bang (1990). Lịch sử làng Thanh Phước, tài liệu lưu hành nội bộ của tác giả, 84 trang

nhau như Hồng Phước vào buổi đầu thành lập, Hoàng Phước vào thế kỷ XVI nữa đầu thế kỷ XVII, và Hồng Ân thời Tây Sơn².

Cũng như nhiều làng truyền thống khác ở Huế, nông nghiệp lúa nước là hoạt động kinh tế chính và chi phối nhiều mặt trong đời sống xã hội, văn hoá của người dân Thanh Phước. Vị trí địa lý và điều kiện tự nhiên đã ảnh hưởng và quyết định hình thức sản xuất nông nghiệp nơi đây. Làng nằm giữa hai dòng nước Sông Hương và sông Bồ, là nơi thấp trũng nên thường xuyên bị lũ lụt hành hoành. Nhưng, cũng nhờ lũ lụt hàng năm mà mang lại cho Thanh Phước lượng phù sa phong phú, bồi đắp cho ruộng nương. Ở đây, đồng ruộng mênh mông, đất đai tươi tốt, đã tạo ra một phương thức sản xuất độc canh cây lúa. Bên cạnh nông nghiệp, để kiếm thêm thu nhập vào những thời gian nông rỗi, người dân ở đây cũng tham gia vào các nghề thủ công như nghề làm gạch ngói, nghề trang trí bằng đồ sơn, nghề mộc, nề, thợ mã... Và đặc biệt, những năm gần đây, thu nhập đáng kể của người dân dựa vào nghề làm trầm, làm hương.

Trên phương diện tổ chức không gian cảnh quan, kiến trúc, làng Thanh Phước là một làng cổ vùng ven thành phố mang trong mình những đặc trưng nổi trội về tổ chức qui hoạch không gian, tổ chức qui hoạch mạng đường, mạng công trình và làng là một ví dụ điển hình tồn tại đầy đủ các yếu tố cảnh quan, kiến trúc cấu thành một làng truyền thống Việt như đình làng, chùa làng, cổng làng, giếng làng, dòng sông bên nước con đò..

2. ĐẶC TRƯNG TỔ CHỨC KHÔNG GIAN, CẢNH QUAN, KIẾN TRÚC LÀNG THANH PHƯỚC

***Tổ chức qui hoạch không gian:**

Thanh Phước là làng nông nghiệp cổ truyền có qui hoạch không gian (khu vực sản xuất nông nghiệp, khu dân cư, khu mồ mã, hệ thống đường giao thông, hệ thống mương máng...) tương đối rõ ràng và hợp lý so với nhiều làng khác ở Huế. Trong đó, khu vực dân cư tập trung ở ven hai con sông và hai trục giao thông chính của làng. Khu vực các công trình công cộng, sinh hoạt cộng đồng và các công trình tôn giáo, tín ngưỡng của làng (Đình, chùa, đền, miếu...) ở vị trí trung tâm và có hướng chính quay ra bờ sông. Khu vực đồng ruộng nằm giữa làng và được tách biệt với khu dân cư và các làng kế cận bằng hệ thống mương, hói. Khu vực cồn bãi và nghĩa địa, mồ mã được bố trí ở cuối làng và cũng khá tách biệt, không gây ảnh hưởng đến khu dân cư và khu sản xuất.

² Trần Văn Quyến (2010). Chùa Hồng Phước (Xã Hương Phong-Hương Trà-Thừa Thiên Huế) và nguồn tư liệu Hán nôm. *Thông báo Hán Nôm học*, 2010, tr298-306).

Toàn cảnh làng Thanh Phước. Ảnh chụp bởi Nguyễn Quang Huy, Nguyễn Chiên, Bùi Thị Hiếu, 06/2013

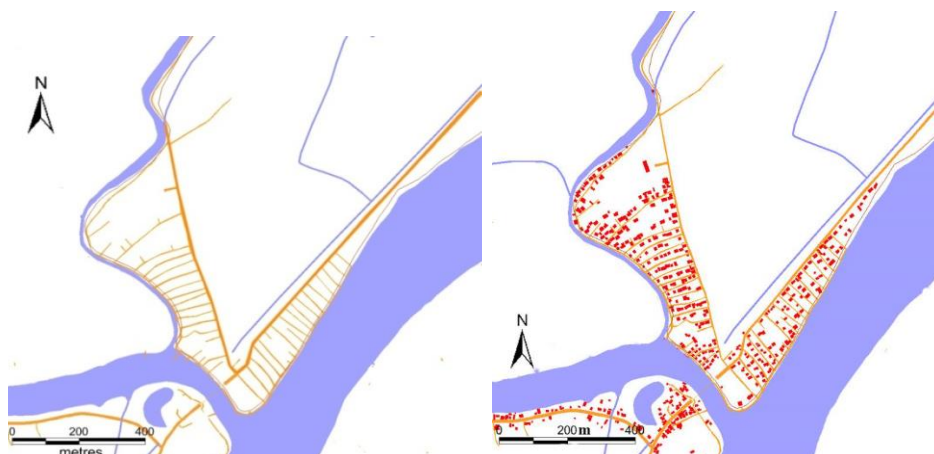

Bản đồ cơ cấu sử dụng đất làng Thanh Phước. Nguồn: GIS Huế. Vẽ lại bởi Bùi Thị Hiếu

***Tổ chức mạng đường, mạng công trình :**

Mạng đường hình xương cá hoặc dạng rẽ cây với con đường chính chạy dọc làng và kết nối với nó là hệ thống các đường nhánh, đường kiết, rồi ngõ cụt là dạng đặc trưng của các làng truyền thống Việt ở miền Bắc và miền Trung. Tuy nhiên, cũng tồn tại những trường hợp cá biệt tùy thuộc vào đặc trưng về mặt vị trí địa lý và địa hình của mỗi làng. Thanh Phước là một ví dụ cụ thể, phía trước và phía sau của khu thổ cư được bao bọc bởi hai trục đường chính, một trục dọc hai bờ sông và một trục phân chia giữa khu sản xuất và khu dân cư. Nối liền hai trục đường chính này là hệ thống đường xóm, đường kiết của mỗi xóm được tổ chức song song nhau, mỗi kiết nối thẳng từ bến nước ra đồng ruộng.

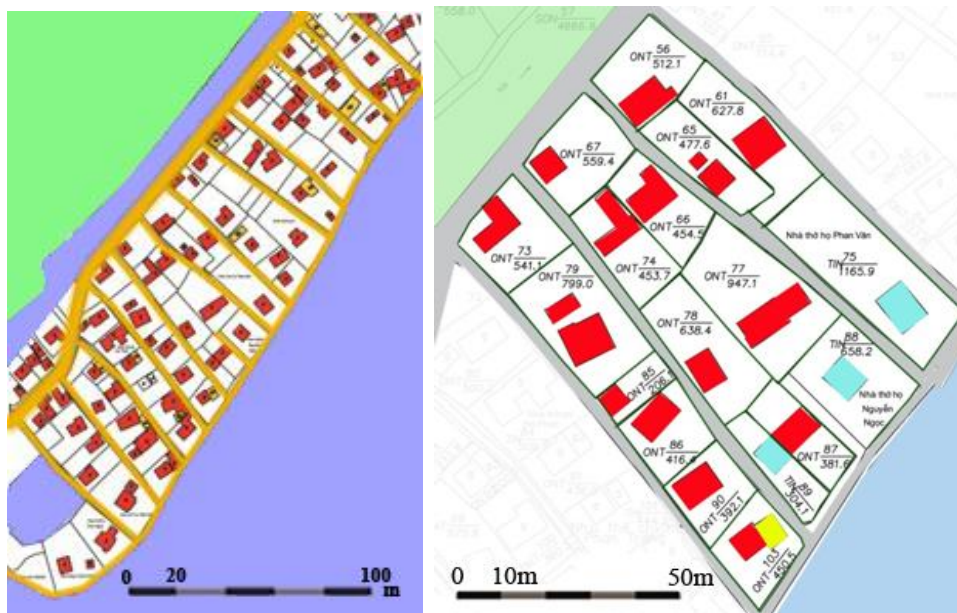
Đặc trưng tổ chức không gian, cảnh quan, kiến trúc làng Thanh Phước (xã Hương Phong, huyện Hương Trà, ...)

Mạng đường, mạng công trình Làng Thanh Phước. Nguồn: GIS Huế. Vẽ lại bởi Bùi Thị Hiếu

*Nhà ở:

Nhà ở làng Thanh Phước phần lớn đều quay về hướng sông Hương, về hướng nam. Diện tích dành cho nhà ở trong làng tương đối hạn chế, hầu như rất ít nhà có đất vườn và do hoạt động nông nghiệp chính ở đây là trồng lúa nên trước mỗi nhà luôn có khoảng sân rộng phía trước được tráng xi măng để phơi thóc lúa và có thêm khu vực chuồng trại để chăn nuôi. Ngôi nhà chính thường có dạng 3 gian và kèm theo ngôi nhà phụ. Từ sau lụt 1999, nhiều ngôi nhà phụ trong làng được nâng tầng để làm không gian tránh lũ.

Nhà ở làng Thanh Phước

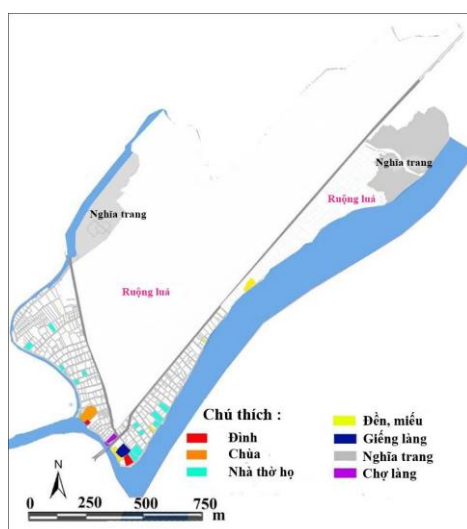
Nguồn : Bản đồ hiện trạng làng Thanh Phước, 2010. Vẽ lại bởi Bùi Thị Hiếu

Nhà ở làng Thanh Phước, ảnh chụp bởi Bùi Thị Hiếu

*Các công trình tôn giáo, tín ngưỡng, sinh hoạt cộng đồng đặc trưng:

Các công trình tôn giáo, tín ngưỡng ở mỗi làng quê Việt ngoài chức năng thờ tự còn là nơi sinh hoạt cộng đồng của người dân trong làng. Thanh Phước là làng cổ đặc trưng ở Huế còn tồn tại đầy đủ hệ thống đình, chùa, nhà thờ họ, đền, am miếu.... Trong đó, phải kể đến các công trình như chùa Hoằng Phúc, đình ngài Khai Canh, đền Bà Kỳ Thạch là những công trình có ý nghĩa đặc biệt đối với đời sống tâm linh, tín ngưỡng của người dân địa phương và cũng có những giá trị nổi bật về điêu khắc, kiến trúc, cảnh quan nên rất được người dân chú trọng xây dựng, gìn giữ, và tu bổ.

Các công trình tôn giáo, tín ngưỡng, làng Thanh Phước. Nguồn: GIS Huế. Vẽ lại bởi Bùi Thị Hiếu

Đình làng là công trình kiến trúc tiêu biểu của mỗi làng quê Việt. Đó không chỉ là nơi thờ Thành Hoàng Làng mà còn là trung tâm hành chính và trung tâm văn hóa, nơi diễn ra vô số các hoạt động đa dạng của người dân. Vì vậy, Đình làng vừa là công trình thờ tự vừa là không gian công cộng chính của làng.

Làng Thanh Phước là một trường hợp đặc biệt có đến 2 ngôi đình: Một Đình ở trung tâm của làng làm nơi tổ chức hội họp và các hoạt động hành chính của làng và

Đặc trưng tổ chức không gian, cảnh quan, kiến trúc làng Thanh Phước (xã Hương Phong, huyện Hương Trà, ...)

một Đình chính hướng mặt ra sông Hương, ngay ngã Ba Sinh là nơi thờ Ngài Khai Canh cũng là nơi cất giữ các tài liệu quý và là nơi diễn ra các hoạt động lễ hội, các sinh hoạt cộng đồng của làng. Vì vậy, Đình có ý nghĩa đặc biệt quan trọng trong đời sống tâm linh, tín ngưỡng, văn hóa của người dân nơi đây và họ luôn có ý thức xây dựng và gìn giữ bằng sự đóng góp sức người, sức của.

Đình làng Thanh Phước là một trong những đình làng tiêu biểu ở Huế với những đặc trưng về vị trí, phong thủy, chi tiết kiến trúc thể hiện ở trụ biểu, bình phong, mái đình.

Đình Làng Thanh-Phước. Ảnh chụp bởi Bùi Thị Hiếu

Chùa làng:

“Giữ vai trò quan trọng trong sinh hoạt tôn giáo, văn hóa xã hội của làng quê xứ Huế nói riêng hay của miền Trung nói chung phải là ngôi chùa làng, ngôi chùa của một cộng đồng cư dân đã cùng chung sức khai phá một vùng đất, cố kết nhau trong sinh hoạt tâm linh bền chặt....”³. Đa số dân Làng Thanh Phước đều theo Phật Giáo, văn hóa Phật giáo ảnh hưởng sâu rộng và mạnh mẽ đến đời sống văn hóa, xã hội của người dân nơi đây. Vì vậy, chùa Hồng Phúc ở trung tâm làng Thanh Phước không chỉ là nơi thờ Phật, thờ các vị thánh, các họ tiền hiền, sắc phong các triều đại phong kiến ban cấp cho làng mà còn là nơi sinh hoạt Phật sự vào các ngày lễ Phật, rằm, mồng một hàng tháng và cũng là nơi diễn ra các sinh hoạt cộng đồng khác của làng như là một nếp sống văn hóa truyền thống.

Chùa Hồng Phúc được xây dựng từ thế kỷ XVIII, trong chùa hiện còn tấm biển ghi tên chùa làng là Hồng Phúc tự, làm năm Cảnh Hưng thứ 19 (1758), là một ngôi chùa làng tiêu biểu của vùng Huế còn bảo lưu được nhiều giá trị tôn giáo, tín ngưỡng, văn hóa, kiến trúc, cảnh quan.

³ Trần Đại Vinh, (2002). Chùa làng trong sinh hoạt tôn giáo, văn hóa, xã hội của Làng quê xứ Huế, *Tạp chí Nghiên cứu Huế*, Tập 3-2002.

Chùa Hoàng-Phúc ở Làng Thanh-Phước. Ảnh chụp bởi Bùi Thị Hiếu.

Đền Kỳ Thạch Phu Nhân

Một công trình rất đặc biệt khác của làng Thanh Phước đó là đền Kỳ Thạch Phu nhân nằm cạnh Đình làng trong đó có thờ tượng thần Siva, một công trình điêu khắc trên đá, một tác phẩm nghệ thuật tuyệt vời, là dấu tích chứng minh rằng Thanh Phước trước đây là vùng đất của người Chăm. Đền được dân làng xem là nơi linh thiên và họ thường đến đây cầu mưa thuận gió hòa, đi biển đi sông an toàn.

Đền Kỳ-Thạch Phu Nhân, Làng Thanh-Phước. Ảnh chụp bởi Bùi Thị Hiếu

Một nét đặc trưng nữa là trong làng hiện còn tồn tại rất nhiều các miếu thờ và có bảy nhà thờ họ thờ bảy họ của làng: Phan, Nguyễn, Lê, Trương, Ngô, Trần, Huỳnh trong đó nhiều nhà thờ họ có niên đại xây dựng khá sớm như các nhà thờ họ Phan, Lê, Nguyễn, đều được xây dựng vào giữa thế kỷ XIX và rất chú trọng về mặt phong thủy, hình thức và chi tiết kiến trúc.

Đặc trưng tổ chức không gian, cảnh quan, kiến trúc làng Thanh Phước (xã Hương Phong, huyện Hương Trà, ...)

Miếu thờ ở Thanh-Phước. Ảnh chụp bởi Bùi Thị Hiếu

Nhà thờ họ Làng Thanh Phước. Ảnh chụp bởi Bùi Thị Hiếu

***Giếng làng:**

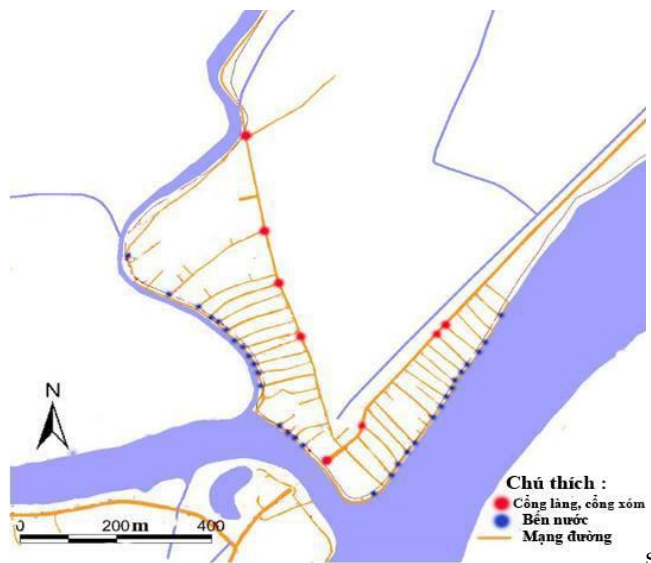
Giếng làng từ lâu đã trở thành nơi linh thiên của làng, theo phong thủy, đó là nơi trời và đất giao hòa, là nơi dung hòa cả 3 yếu tố: Đất, nước và không khí. Ngoài ra, giếng làng còn là nơi diễn ra các hoạt động hằng ngày của người dân như tắm, giặt, là nơi gặp gỡ trò chuyện của người dân. Ở Thanh Phước, chúng ta có thể tìm thấy vết tích của cái giếng cổ hình vuông rất nổi tiếng, tên là Cao Biên, nằm ngay đầu làng, là nơi cung cấp nước sinh hoạt chính cho làng và các làng lân cận trước đây. Bây giờ, khi hệ thống cấp nước sạch đã có, người dân làng Thanh Phước không còn sử dụng nước ở đây cho sinh hoạt hằng ngày nhưng với họ, giếng vẫn hiện hữu và trở thành di tích của làng. Hiện nay, giếng vẫn được gìn giữ và giếng như một cái hồ nhỏ của làng mà người dân trồng sen và có đặt tượng Phật để thờ.

Giếng vuông Cao Biền làng Thanh-Phước. Ảnh chụp bởi Bùi Thị Hiếu

***Cổng làng**

Cổng làng là một trong những yếu tố đặc trưng và không thể thiếu của làng truyền thống Việt, đặc biệt là các làng miền Bắc và miền Trung Việt Nam mà ở đó cấu trúc làng thường được bao bọc bởi lũy tre dày đặc và người ta thông qua cổng làng để có thể tiếp cận với làng. Ở Làng Thanh Phước, ngoài cổng chính của làng, mỗi xóm luôn có một cổng riêng và mỗi đường kệt của xóm luôn bắt đầu bởi một chiếc cổng và kết thúc bởi một bến nước.

Vị trí cổng và bến nước làng Thanh Phước. Vẽ lại bởi Bùi Thị Hiếu

Đặc trưng tổ chức không gian, cảnh quan, kiến trúc làng Thanh Phước (xã Hương Phong, huyện Hương Trà, ...)

Cổng làng Thanh Phước. Ảnh chụp bởi Bùi Thị Hiếu

***Chợ Làng Thanh Phước**

Chợ làng Thanh Phước được bố trí ngay dưới chân cầu Thanh Phước, dọc theo sông Bồ, ở vị trí trung tâm của làng. Đây là chợ riêng của làng, qui mô tương đối nhỏ và chưa được xây dựng kiên cố. Chợ chỉ hoạt động vào buổi sáng nhằm đáp ứng nhu cầu ăn uống hằng ngày của người dân trong làng với các mặt hàng chính như thực phẩm, nông sản, đồ gia vị...

Chợ làng Thanh Phước. Ảnh chụp bởi Bùi Thị Hiếu, 08/2012

3. KẾT LUẬN

Quá trình đô thị hóa đã ảnh hưởng và tác động mạnh mẽ đến sự thay đổi cấu trúc làng xã truyền thống cũng như đời sống kinh tế, văn hóa, xã hội của những làng quê ven đô ở Việt Nam nói chung và Huế nói riêng. Đó là sự mất dần diện tích đất nông nghiệp, đất canh tác cho những dự án phát triển đô thị, xây dựng các khu đô thị mới; đó là sự chuyển đổi ngành nghề, sự mai một của các nghề thủ công truyền thống; sự mất dần, xuống cấp và sử dụng sai mục đích các di tích, các công trình tôn giáo, tín ngưỡng; sự lãng quên các phong tục, tập quán và các hoạt động lễ hội truyền thống....

Nhưng, Thanh Phước có thể được xem như là một trường hợp ngoại lệ, ít chịu ảnh hưởng của tiến trình tất yếu trên. Ở đây, hình ảnh của một làng quê cổ, yên ả, bình dị bên dòng sông Hương, sông Bồ với bến nước, con đò; với chùa làng, đình làng, nhà thờ họ, đền, am, miếu; với đồng ruộng xanh tốt quanh năm; với những nghề thủ công, các lễ hội và các hoạt động sinh hoạt cộng đồng làng quê vẫn rất rõ nét và được gìn giữ.

Bảo tồn và nâng cao giá trị đặc trưng của các làng truyền thống trước tác động của quá trình đô thị hóa là đòi hỏi cần thiết và cấp bách khi làng xã là một yếu tố quan trọng trong cấu trúc đô thị Huế và văn hóa làng là cái nôi và là đặc trưng của văn hóa Huế.⁴

Vấn đề đặt ra là làm sao quá trình mở rộng và phát triển Huế tương lai vẫn gìn giữ được những hình ảnh đẹp nhất, những giá trị đặc trưng (văn hóa, kiến trúc, cảnh quan...) của những làng quê ven đô? Làm sao để chất lượng sống của người dân có thể được cải thiện dựa vào những lợi thế ngay chính trên mảnh đất quê hương mình? Ngoài thế mạnh về nông nghiệp, du lịch dựa vào cộng đồng, du lịch văn hóa là một định hướng tối ưu phù hợp với chiến lược phát triển kinh tế của tỉnh nhà đồng thời sử dụng và phát huy được những tiềm năng sẵn có ở mỗi làng quê ?.

Thanh Phước và những làng lân cận dọc sông Hương, sông Bồ, với những lợi thế về điều kiện tự nhiên, vị trí địa lý và những giá trị nổi bật về cảnh quan, di sản làng quê, văn hóa, lễ hội, nghề truyền thống, sản phẩm nông nghiệp...sẽ là điểm đến du lịch hấp dẫn cho du khách nếu chính quyền địa phương và người dân cùng chung sức đưa ra những định hướng và giải pháp thích hợp. Quảng bá hình ảnh làng quê với các lễ hội truyền thống như đua ghe, lễ tế làng, lễ xuân tế, thu tế và các sản phẩm thủ công truyền thống; khuyến khích người dân tham gia vào các hoạt động, các dịch vụ du lịch cộng đồng, hoàn thiện cơ sở hạ tầng và cải thiện môi trường sống, tổ chức các tour du lịch có kết nối các làng lân cận nhằm làm đa dạng và phong phú các sản phẩm du lịch ...là những gợi ý bước đầu nhằm làm sống lại những di sản làng quê.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Trần Đại Vinh (2002), Chùa làng trong sinh hoạt tôn giáo, văn hóa, xã hội của Làng quê xứ Huế, *Tạp chí Nghiên cứu Huế*, Tập 3-2002.
- [2] Trần Văn Quyến, (2010), Chùa Hồng Phước (Xã Hương Phong- Hương Trà- Thừa Thiên Huế) và nguồn tư liệu Hán Nôm, *Thông báo Hán Nôm học*, 2010, tr.298-306.
- [3] Đỗ Bang (1990), Lịch sử làng Thanh Phước, tài liệu lưu hành nội bộ của tác giả, 84 trang.
- [4] Nguyễn Hữu Thông (2005), Vị trí và đặc điểm của làng truyền thống trong cấu trúc đặc trưng của đô thị Huế, *Tạp chí Sông Hương*, Số 194, 04/ 2005.

⁴ Nguyễn Hữu Thông (2005), Vị trí và đặc điểm của làng truyền thống trong cấu trúc đặc trưng của đô thị Huế, *Tạp chí Sông Hương*, Số 194, 04/ 2005.

**CHARACTERISTICS OF ORGANIZING SPACE, LANDSCAPE
AND ARCHITECTURE OF THANH PHUOC VILLAGE (HUONG PHONG
COMMUNE, HUONG TRA DISTRICT, THUA THIEN HUE PROVINCE)**

Bui Thi Hieu*, Tran Duy Kiem

Faculty of Architecture, University of Sciences, Hue University

*Email: hieuhanh02@yahoo.fr

ABSTRACT

Ancient villages and traditional villages located in the suburban area are the important factors in Hue's urban structure. Recognizing the specific values of these villages is the way to introduce some orientations and solutions to preserve and improve the necessary and urgent values in the context of urbanization, having significantly impacted on changes of structure leading to the gradual disappearance of villages' characteristics particularly and those of Hue city generally. This article uses the photos collected from field trips and maps based on GIS data contributing to provide the visual and comprehensive view about the situation and characteristics in term of organizing space, landscape and architecture of Thanh Phuoc Village.

Keywords : Suburban village, Thanh Phuoc, space, landscape, architecture.

Bùi Thị Hiếu sinh ngày 29/08/1981 tại Huế. Năm 2004, bà tốt nghiệp Kiến trúc sư tại Trường Đại học Kiến Trúc Hà Nội. Năm 2010, bà hoàn thành chương trình thạc sĩ chuyên ngành Thiết kế đô thị, Di sản và Phát triển bền vững, hợp tác giữa Trường Đại học Kiến trúc Hà Nội và Trường Đại học Kiến trúc Toulouse, Pháp. Năm 2014, bà lấy bằng tiến sĩ chuyên ngành Kiến trúc của Trường Đại học Kiến Trúc Grenoble, Pháp và sau đó trở về làm công tác giảng dạy và nghiên cứu khoa học tại khoa Kiến trúc, Trường Đại học khoa học, Đại học Huế.